Nawojka Bala[1]

Studenckie Koło Naukowe Sympatyków Zwierząt,
Uniwersytet w Siedlcach

dr n. rol. inż. Elżbieta Horoszewicz[2]

Uniwersytet w Siedlcach

ZASTOSOWANIE REHABILITACJI W LECZENIU ZWIERZĄT DZIKO ŻYJĄCYCH

USE OF REHABILITATION IN THE TREATMENT OF WILD ANIMALS

Streszczenie

Rehabilitacja to proces przywrócenia zwierzęcia do normy fizycznej oraz behawioralnej, której obniżenie związane jest zwykle z nagłą sytuacją. Jest procesem złożonym, często łączącym się z wieloma wyzwaniami. Możliwych jest wiele scenariuszy, przez które zwierzę może wymagać rehabilitacji. Wiele z nich jest jednak związanych z działalnością człowieka, obejmując chociażby kolizje drogowe lub zatrucia. Leczenie z jej użyciem przebiega etapami, obejmując aspekty zarówno fizyczne jak i behawioralne, skupiając się na ostatecznym celu – wypuszczenie zwierzęcia z powrotem na wolność, umożliwiając mu samodzielne funkcjonowanie bez dalszej ingerencji

[1] studentka, e-mail: nb89196@stud.uws.edu.pl

[2] https://orcid.org/0000-0001-8877-6185, e-mail: elzbietahoroszewicz@gmail.com

Bala, N., Horoszewicz, E. (2025). *Zastosowanie rehabilitacji w leczeniu zwierząt dziko żyjących*. W: E. Rutkowska, D. Wysokińska (red.), *Dyscypliny komplementarne fizjoterapii – edycja druga* (s. 409-428). Biała Podlaska: Akademia Bialska im. Jana Pawła II. https://doi.org/10.29316/9788368103250_25

człowieka. Nie jest to jednak proces dający stuprocentową skuteczność. Niektóre zwierzęta na zawsze pozostają pod opieką, np. w ZOO, czy to z powodu braku sprawności fizycznej, czy też utraty instynktów przetrwania. Na całym świecie istnieje wiele ośrodków udzielających pomocy zwierzętom dziko żyjącym. W Polsce funkcjonuje kilkadziesiąt jednostek zajmujących się leczeniem i rehabilitacją naszych rodzimych gatunków ptaków ssaków, gadów. W pracy omówiono główne założenia dotyczące opieki nad rannymi, chorymi zwierzętami żyjącymi w naszych lasach i łąkach.

Słowa kluczowe: rehabilitacja, fizjoterapia zwierząt, dzikie zwierzęta

Abstract

Rehabilitation is the process of restoring an animal to physical and behavioral normality, which is usually impaired due to an emergency. It is a complex process, often involving many challenges. There are many possible scenarios in which an animal may require rehabilitation. However, many of them are related to human activity, including road collisions or poisoning. Treatment using rehabilitation is carried out in stages, covering both physical and behavioral aspects, focusing on the ultimate goal – releasing the animal back into the wild, enabling it to function independently without further human intervention. However, this process is not 100% effective. Some animals remain in care forever, e.g., in a zoo, either due to physical disability or loss of survival instincts. There are many centers around the world that provide assistance to wild animals. In Poland, there are several dozen units involved in the treatment and rehabilitation of our native species of birds, mammals, and reptiles. This paper discusses the main principles of caring for injured and sick animals living in our forests and meadows.

Keywords: rehabilitation, animal physiotherapy, wild animals

Wstęp

Ekspansja terenów użytkowanych przez człowieka jest zjawiskiem postępującym od początku jego istnienia, wywierając nie tylko bezpośredni wpływ, ale również pociągając za sobą liczne zmiany środowiskowe, a co za tym idzie, wpływając bezpośrednio

na zwierzęta żyjące na danym obszarze. Wraz ze stopniową metamorfozą ich naturalnych habitatów stały się one bardziej podatne na wszelkiego rodzaju urazy, a przetrwanie niektórych, zwłaszcza już wcześniej zagrożonych gatunków w niektórych przypadkach stanęło pod znakiem zapytania (Secret World Wildlife Rescue, 2021).

Pomimo, że rehabilitacja dzikich zwierząt dzieli wiele wspólnych metod z planami leczenia stosowanymi u zwierząt domowych, zwykle powiązana jest z większą ilością wyzwań oraz posiada w swym działaniu nieco inny cel. Podczas gdy po zakończeniu leczenia kot lub pies wraca do swego właściciela, dzikie zwierzę powinno zostać wypuszczone z powrotem na wolność, co obrazuje definicja: (...rehabilitacja to:) „leczenie i tymczasowa opieka nad rannymi, chorymi i przesiedlonymi zwierzętami, a następnie wypuszczanie zdrowych zwierząt do odpowiednich siedlisk na wolności" (Miller, 2012, s. 9; Mullineaux, 2013).

Przyczyny rehabilitacji

Istnieje wiele powodów, dla których zwierzęta dziko żyjące mogą potrzebować pilnej i tak inwazyjnej interwencji człowieka jaką jest odłowienie i wdrożenie leczenia w ośrodku rehabilitacyjnym. Wśród czynników powodujących konieczność ingerencji człowieka w leczenie dzikich zwierząt należy wymienić nieodpowiednie zachowanie ludzi w środowisku leśnym oraz prace rolnicze, które wpisują się w pierwszą z kategorii – przyczynowość antropogeniczną. Stanowią one około 97% wszystkich przypadków (Wildlife Rehabilitation Bulletin, 2023; Cox, 2023).

Kategoria ta obejmuje wiele różnych scenariuszy, z czego ponad 2% zostało określonych jako „mających więcej niż jedną przyczynę." Najbardziej znaczące z nich to utrata siedlisk, zanieczyszczenie środowiska, kłusownictwo oraz wpływ rolnictwa – powodują one często przesiedlenie zwierzęcia na tereny z większą aktywnością człowieka, co z kolei prowadzi do wyższego wskaźnika zachorowań na patogeny przenoszone przez zwierzęta domowe takie jak psy lub wypadki, na przykład: przejechanie przez samochód (Guy, 2013;

Secret World Wildlife Rescue, 2021). Ten ostatni punkt dobrze obrazują statystyki ze Stanów Zjednoczonych, gdzie stwierdzone zostało, że tego typu kolizje owocują ponad 80 milionami śmierci pośród ptaków. W jednym z badań dotyczących ptaków stwierdzono, że 57% zgłoszonych zwierząt miało jakiś uraz; inne statystyki wykazały zaś, że aż 976 milionów śmierci spowodowane jest kolizją z budynkiem – warto zaznaczyć, że znów jest to liczba odnosząca się jedynie do ptaków, a mimo wszystko jest alarmująco wysoka (Erickson, Johnson, Young Jr., 2005).

Druga kategoria, czyli zagrożenia pochodzące z natury, może zostać uznana za dość rozległą; obejmuje ona zwierzęta porzucone przez rodziców, katastrofy naturalne takie jak pożary, ekstremalne zjawiska pogodowe, rywalizację z gatunkami inwazyjnymi (jak na przykład norka amerykańska), a także spotkania z drapieżnikami (Çetinkaya, 2023; Butkus, Peyton, Heeren, Clifford, 2021; White Rose Research Online, 2019; Wildlife Rehabilitation Bulletin, 2023; Dyderski, Dylewski, 2019). Odnośnie do tych dwóch ostatnich, jednym z najbardziej znaczących są koty; w badaniu nad pewną populacją ptaków wykazane zostało, że potrafią one zmniejszyć liczebność osobników o nawet 45% (Çetinkaya, 2023; Butkus, i in., 2021; White Rose Research Online, 2019; Wildlife Rehabilitation Bulletin, 2023; Dyderski, Dylewski, 2019).

Dzikie gatunki objęte rehabilitacją w Polsce i na świecie

Polska posiada swoją własną dyrektywę odnośnie do gatunków chronionych oraz dziko żyjących – nie istnieje lista zwierząt, których rehabilitacja jest uznana za „dozwoloną bądź nie"; każdy przypadek rozpatrywany jest osobno, zarówno względem gatunku, stanu znalezionego zwierzęcia jak i możliwości ośrodków obecnych na terenie kraju. Obecnie w całej Polsce działają 102 placówki rehabilitacyjne odpowiedzialne za tego typu przypadki, jednakże co warto zaznaczyć, to fakt, iż część z nich przyjmuje jedynie wybraną grupę zwierząt, ze względu na prowadzoną specjalizację – jest ona mniej lub bardziej złożona, na przykład: placówka bierze tylko ptaki versus

placówka przyjmuje jedynie specyficzny gatunek. Trudno więc określić dokładny procent ośrodków, które byłyby zdolne do opieki nad przedstawicielami dziko żyjącego zwierzęcia, zwłaszcza takiego, które nie tylko nie występuje naturalnie na terenie naszego kraju, ale również ma bardziej wymagające potrzeby, a zarazem praktycznie zerowe obycie z człowiekiem (Pilichowski, 2023).

Nie jest dostępna jedna statystyka, w której wykazie możliwe byłoby zawarcie listy każdego zgłaszanego na rehabilitację gatunku, czy to w Polsce, czy też na świecie. Wśród naszych rodzimych gatunków znalazło się wielu przedstawicieli ptaków: takich jak czaple, bociany, sowy, różne ssaki takie jak: zające, sarny, dziki a także kilka przypadków z udziałem gadów czy płazów (GDOŚ, 2025; Mullineaux, Pawson, 2024).

Etapy oraz metody rehabilitacji

Pomimo, że nie istnieje jeden, uniwersalny system oraz spis zasad dotyczących tego jakiego rodzaju działania należy podjąć, ich ogólny kierunek można podsumować na podstawie analizy działań przedstawionych w ogólnodostępnych raportach interwencyjnych. Biorąc pod uwagę złożoność procesu oraz zaangażowania w niego wielu metod, możliwe jest jego uproszczenie poprzez przedstawienie dwóch zasadniczych faz.

Weterynaryjna – polega na oględzinach i określeniu stanu zwierzęcia. Weryfikowany jest stan zdrowia, możliwe urazy oraz ich rozmieszczenie, następnie stawiana jest diagnoza, następuje dobór leków i zabiegów – może to być obrazowanie radiologiczne, zabiegi chirurgiczne oraz fizjoterapeutyczne. Faza przystosowawcza z kolei koncentruje się na przygotowaniu danego osobnika do ponownego wypuszczenia na wolność, obejmując aspekty fizyczne, psychiczne oraz behawioralne. Działania te opierają się między innymi o wszelkiego rodzaju programy wzbogacające.

W toku obu faz stosowanych jest wiele metod działania, wymienionych poniżej.

Terapia manualna – „zastosowanie wykwalifikowanych, skoncentrowanych na celu, pasywnych lub wspomaganych technik aktywnego ruchu poprzez ręce terapeuty", co jest korzystne dla zwiększenia elastyczności tkanek miękkich, kontroli motorycznej i biomechanicznego aspektu funkcjonowania stawów (Millis, Levine, 2020). Stosowana jest głównie odnośnie do urazów kończyn, czy to w zakresie stawu, mięśni lub naderwanych więzadeł i ścięgien. Często stanowi element rehabilitacji pooperacyjnej (Robinson, 2022).

Płynoterapia – utrzymanie odpowiedniego nawodnienia u danego zwierzęcia jest absolutną podstawą względem innych działań terapeutycznych; w wielu przypadkach uratowane zwierzę dalekie jest od pełni swojej sprawności, ze stanem odwodnienia spowodowanym infekcją lub utratą krwi (Fowler, 2007). Stan taki prowadzić może do szybko postępujących problemów pracy serca oraz krążenia, zwanych także wstrząsem hipowolemicznym, który zauważony za późno prowadzić może do śmierci zwierzęcia (Linklater, Hanson, 2020; Taghavi, Nassar, Askari, 2023).

Drugim aspektem stanowiącym bazę dla dalszych działań terapeutycznych jest odpowiednie żywienie przetrzymywanego zwierzęcia, które w wielu przypadkach oznacza ułożenie specjalnego, wzbogaconego planu żywienia (Szczypa, 2017). Jego stworzenie opiera się o indywidualny stan zwierzęcia a także czynniki takie jak: płeć, wiek czy gatunek; szczegóły dopracowane są na podstawie spisu warunków, jakie dane zwierzę spełniać musi, aby zostać wypuszczone z powrotem na wolność. Działanie to ma na celu fizyczny aspekt rehabilitacji zwierzęcia, nie tylko pozwalając na pielęgnowanie zachowań związanych z szukaniem pokarmu, ale również odzyskanie odpowiedniej masy ciała lub regenerację po urazie (Gulas-Wroblewski, 2007).

Akupunktura – choć jest to dość niekonwencjonalna technika, udowodniono, że ma ona działanie przeciwbólowe oraz przeciwzapalne, dzięki czemu pomaga w obniżeniu poziomu stresu u zwierzęcia oraz w jego szybszym powrocie do zdrowia (Köhn, Francelino, Lenoch, 2023). Stosowana jest często pooperacyjnie, przy mniej

poważnych bólach, w przypadku uszkodzeń połączeń nerwowych (w tym wynikających z urazu kręgosłupa), a także w przypadku trudno gojących się ran (Robinson, 2024).

Hydroterapia – terapia stosowana często w leczeniu zwierząt domowych, najczęściej psów (Randall, 2022). Okazała się jednak skuteczna również w przypadku innych gatunków, a ważna jest szczególnie przy rehabilitacji ssaków wodnych, których lokomocja jest zależna od obecności wody (Waining, Young, Williams, 2011). Głównym zadaniem tego typu terapii jest wypracowanie u zwierzęcia prawidłowych wzorców ruchowych lub wzmocnienia mięśni, poprzez wykreowanie środowiska, które jest odciążające dla jego ciała, co pozwala na zmniejszenie bólu, a także stanowi mniej wymagające ćwiczenie – dobre dla zwierząt osłabionych (Randall, 2022).

Rola programów wzbogacających

Zwierzęta dziko żyjące, które trafiają do ośrodka rehabilitacyjnego nie są przyzwyczajone do widoku, obecności czy ludzkiego dotyku. Stwarza to dodatkowe wyzwanie stworzenia środowiska, w którym nie wystąpią zakłócenia dobrostanu zwierzęcia związane z za wysokim poziomem stresu. Podejmowane są w związku z tym działania prewencyjne, których część stanowią między innymi tak zwane programy wzbogacające. Można je podzielić na pięć sfer: społeczną, poznawczą, sensoryczną, żywieniową oraz dotyczącą siedliska.

Sfera społeczna skupia się na umożliwieniu interakcji danego osobnika z innymi przedstawicielami jego gatunku, co ma duże znaczenie dla gatunków stadnych. Ciekawą metodą zapobiegającą przywiązaniu osieroconych zwierząt do człowieka jest wykorzystywanie rekwizytów takich jak maski czy kostiumy, które zapobiegają nadmiernemu oswojeniu oraz tworzą środowisko opieki zbliżone do warunków naturalnych (Hines, 2011; Boehm, Fawcett, 2023).

Druga sfera nazywana jest poznawczą – ma ona na celu zapewnienie zwierzęciu odpowiedniej stymulacji umysłowej, na przykład poprzez użycie zabawek interaktywnych lub utrudnianie dostępu do

pokarmu poprzez ukrywanie go – motywując tym samym do eksploracji oraz myślenia (Meyer, Puppe, Langbein, 2010).

Trzecia sfera nazywana jest sensoryczną – obejmuje między innymi odgrywanie dźwięków środowiska naturalnego w klatce, czy też kojcu w jakim dany osobnik jest przetrzymywany, a także stosowanie powierzchni imitujących trawę lub nawet wydających dźwięki; ma to na celu wspomagać priopercepcję lub też koordynację ruchową (Wells, 2009; Lewis i in., 2022).

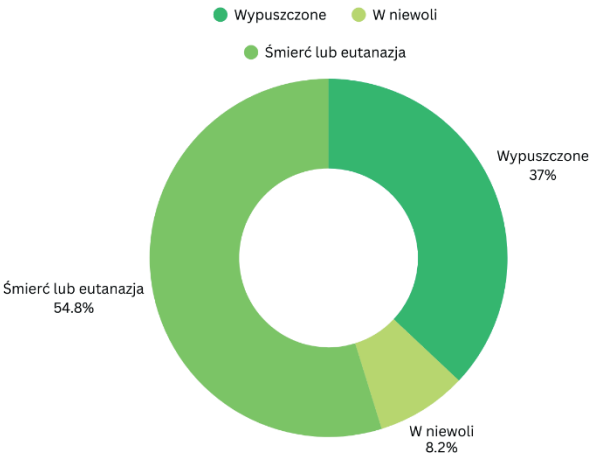
Czwarta sfera, nazywana żywieniową, obejmuje między innymi stosowanie karmników/metod pozwalających na naśladowanie naturalnych sposobów zdobywania pokarmu (Puehringer-Sturmayr i in., 2023).

Ostatnia sfera zakłada zapewnienie odpowiedniego siedliska w niewoli – czy to poprzez odpowiedni rozmiar wybiegu, elementy wzbogacające, jak skały czy liny do wspinaczki oraz odpowiednie podłoża, pozwalające na realizację zachowań wynikających z behawioralnych potrzeb gatunkowych, na przykład rycie.

W toku wielu badań oraz obserwacji na temat stosowania tego rodzaju działań stwierdzone zostało, że są one skuteczne w zwiększaniu częstotliwości zachowań, które uważane są za „normalne lub korzystne" oraz zmniejszają prawdopodobieństwo wystąpienia zachowań nieprawidłowych, w tym stereotypii (Hines, 2011).

Rehabilitacja a powrót na wolność

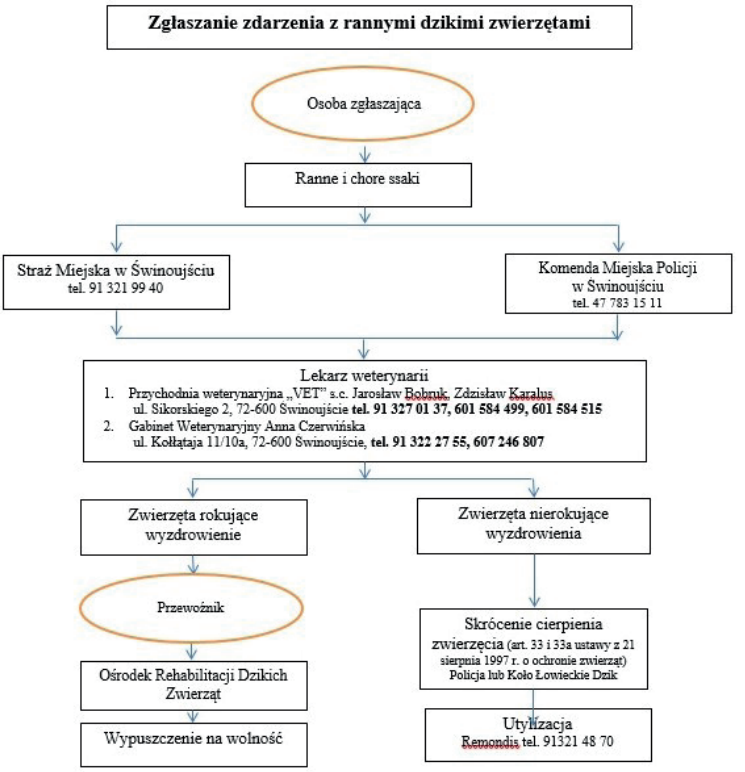
Wbrew obecności oraz postępującej rozbudowie działania wielu ośrodków rehabilitacyjncych na przestrzeni minionych lat wciąż żaden z nich nie może pochwalić się stuprocentową skalą sukcesu. W badaniu przeprowadzonym na terenie Stanów Zjednoczonych stwierdzono, że jedynie ⅓ osobników wróciła na wolność po zakończeniu procesu rehabilitacji (Miller i in., 2023). Biorąc inny przypadek, z Australii udokumentowano, że z 364,461 przypadków jedynie ok. 37% zostało wypuszczonych na wolność; wystąpił również wysoki odsetek śmierci lub przypadków eutanazji, wynoszący 54,8% (Kwok i in., 2021). Rozkład procentowy przedstawiony na rysunku 1.

Rysunek 1. Rozkład procentowy wyników rehabilitacji zwierząt w placówce w Australii

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Kwok i in., 2021.

Powodów dla takiego stanu rzeczy może być wiele, jednak sprowadzają się one do pozytywnej lub negatywnej oceny jaką zwierzę otrzymuje przy odłowieniu, w trakcie oraz na koniec pobytu w placówce w celu określenia jego dalszych losów. Wiele organizacji przyjmuje następujące podejście: rehabilitacja wdrożona powinna zostać jedynie, jeżeli istnieje rzeczywista szansa na poprawę stanu zdrowia zwierzęcia i zarazem zapewni mu ona możliwość normalnego funkcjonowania po zakończeniu leczenia. Bardzo często te kilka pierwszych momentów staje się kluczowe, ponieważ określają sobą, czy zwierzę zostanie poddane eutanazji, aby ukrócić jego cierpienia, czy też wdrożona zostanie próba rehabilitacji. Proces ten przedstawiony jest na rysunku 2.

Rysunek 2. Przykładowy schemat działań odnośnie do znalezionego zwierzęcia

Źródło: Miasto Świnoujcie. (2022). *Ranne ptaki i ssaki są leczone w Warnowie*. Pobrane z: https://www.swinoujscie.pl/pl/artykul/126/18062/ranne-ptaki-i-ssaki-sa-leczone-w-warnowie (dostęp: 29.08.2025).

W przypadku, gdy danemu osobnikowi uda się pozytywnie przejść wszystkie wspomniane etapy i wykazuje on znaczną poprawę, przeprowadzona zostaje ostateczna ocena, aby określić, czy wróci on na wolność.

Wynik określony zostaje na podstawie jasno wyznaczonych kryteriów, z których jako najważniejsze wymienić można: stan zdrowia zwierzęcia – jeżeli dany osobnik nie jest w stanie zapewnić sobie pokarmu, obronić się, przemieszczać się bez problemów, czy też stał się wrażliwy na choroby – to w takim razie otrzyma ocenę negatywną (Grogan, Kelly, 2013).

Drugą niezwykle ważną kategorią są aspekty behawioralne – obecność lub zanik instynktu walki lub ucieczki, czy też stopień przywiązania do człowieka. Wzorce zachowania typowe dla danego gatunku i ocena czy zwierzę jest w stanie z nich korzystać w ramach efektywnej komunikacji z innymi osobnikami albo by efektywnie ochronić się przed drapieżnikiem (Willette i in., 2023). Przykładem zwierząt, które bez odpowiedniej socjalizacji mogą nie przeżyć samotnie na wolności mogą być słonie – są one nie tylko gatunkiem stadnym, ale również polegającym na przewodnictwie starszych osobników, w tym odnośnie do ochrony przed drapieżnikami (McComb i in., 2011).

W przypadku, gdy zwierzę otrzyma tak zwane „zielone światło" względem wypuszczenia, istnieje kolejno kilka scenariuszy w jakich może zostać zrealizowane. Rehabilitowane zwierzę może zostać przetransportowane z powrotem w miejsce, z którego zostało odłowione i tam od razu wypuszczone na wolność. W innym przypadku zabrane zostanie do innej lokalizacji niż ta, z której pochodzi, co zwykle ma miejsce odnośnie do zwierząt, które zbliżyły się za bardzo do siedlisk ludzkich lub środowisko życia z jakiegoś powodu nie jest już odpowiednie dla ich zamieszkania. Ostatnim rozwiązaniem, dość często stosowanym, jest przepuszczenie danego osobnika przez swego rodzaju system buforowy, przygotowawczy – czy to z użyciem specjalnego wybiegu, woliery, sposobu żywienia, interakcji z innymi osobnikami – celem stopniowego przystosowania zwierzęcia z powrotem do życia samodzielnego, kładąc ogromny nacisk na jego behawior, instynkty oraz ewentualną resocjalizację.

Odnośnie do dość dużego odsetka przypadków, które nigdy nie zostaną wypuszczone – czy to z powodu odniesienia trwałych obrażeń, czy zaniku kluczowych instynktów przetrwania, istnieje kilka opcji dalszych możliwych działań. W niektórych przypadkach zwierzę takie pozostaje w ośrodku, do którego zostało oryginalnie przywiezione. Najczęściej jednak jest ono oddawane do ogrodu zoologicznego, placówki z akwariami lub innego rodzaju instytucji, gdzie pomimo życia w niewoli mają zapewnione warunki jak najbliższe ich potrzebom oraz naturalnym wzorcom behawioralnym. Czasem

postać takiego azylu stanowić mogą również wszelkiego rodzaju parki narodowe czy rezerwaty, z których te drugie pełnią rolę odpowiednika schroniska. Nie występuje tutaj zjawisko gospodarstw agroturystycznych jak ma to miejsce w przypadku niektórych zwierząt udomowionych, mimo to jednak pojawiają się przypadki, gdy zwierzęta używane są jako swego rodzaju „ambasadorzy" w celach edukacyjnych (Willette i in., 2023).

Znaczenie rehabilitacji

Podobnie jak w przypadku innych inicjatyw mających swym działaniem pomóc w ochronie zwierząt dziko żyjących pojawia się oczywiste pytanie, czy rehabilitacja spełnia jakąś ważną rolę odnośnie do całości tego procesu. Wiele naukowych źródeł potwierdziło fakt, iż w większości przypadków człowiek powinien zmierzać w kierunku zmniejszenia lub całkowitego wyeliminowania swojego wpływu na środowisko naturalne. Rehabilitacja pomaga w odbudowie oraz utrzymaniu i tak zmniejszającego się stale poziomu bioróżnorodności, a także wspieraniu zagrożonych gatunków, które w ogromnej większości stały się takie przez wpływ człowieka, a co za tym idzie „każdy osobnik jest na wagę złota" – tym samym, rehabilitacja staje się drugą szansą dla tych zwierząt, które w warunkach czysto naturalnych nigdy nie doświadczyłyby wcześniej wspomnianych urazów czy wypadków. Populacje, które przez dłuższy czas znajdowały się pod opieką człowieka, odnotowały wzrost w swojej liczebności (przykładem mogą być różne gatunki żółwi z Ameryki Północnej, lub też grupa koali z Australii) – jest to jedna z dostępnych i niezwykle ważnych strategii walki ze stale rozrastającym się wpływem współczesnego świata, skuteczna zwłaszcza odnośnie do populacji z wysokim wskaźnikiem urazów (Paterson, Carstairs, Davy, 2013; Pyke, Szabo, 2021; Leigh i in., 2023).

Wady i zalety stosowania rehabilitacji

Podobnie jak każda inicjatywa podjęta względem zwierząt oraz jej nieodmownego znaczenia dla środowiska, tak samo rehabilitacja

niesie za sobą wiele wyzwań, należy liczyć się z jej słabymi stronami i nie zawsze istnieje rozwiązanie, które łączy w sobie dobrostan, zdrowie jak i bezpieczeństwo – zarówno zwierzęcia, jak i osób z nim pracujących.

Występujące problemy są różne, istnieją w skali zarówno krótko- jak i długoterminowej, obejmując między innymi wyzwania odnośnie do utrzymania odpowiednich standardów dobrostanu zwierząt – w wielu przypadkach ośrodki lub organizacje, które przyjmują do siebie osobniki pod hasłem ratowania i rehabilitacji mogą nie być dostosowane do zadania względem stosowanych metod, przeszkolenia personelu, czy terenu którym dysponują – zwłaszcza pod względem dziko żyjących lub egzotycznych gatunków, których potrzeby często wymagają zaangażowania dodatkowych zasobów oraz wiążą się z niestandardowym podejściem. Drugą rzeczą jaka musi zostać wzięta pod uwagę jest etyczność rehabilitacji – osobniki jakie trafiają do placówek nie zawsze mogą otrzymać gwarancję powrotu do formy, a w niektórych przypadkach konsekwencje mogą pozostać z nimi przez resztę ich życia. Z tego powodu nieraz placówka spotyka się z dylematem moralnym na temat warunków w jakich zwierzę będzie funkcjonowało po hipotetycznej rehabilitacji – czy będzie to stan normalny, zadowalający, czy też będzie się ono borykało chociażby z chorobami lub niepełnosprawnością natury fizycznej. Trzecim znaczącym aspektem ryzyka w procesie rehabilitacji jest niemożność zapewnienia bezpieczeństwa pracownikom, ponieważ zwierzęta jakie trafiają do takiego ośrodka albo nie miały styczności z człowiekiem, albo kojarzą go z zagrożeniem, a ich naturalne instynkty przetrwania mogą być dodatkowo podsycane przez nagłą zmianę środowiska, czy też obrażenia jakie odniosły. Czwartym, ale nie mniej znaczącym czynnikiem ryzyka może być wprowadzenie nowych chorób do dzikiego środowiska – ponieważ nawet przy rygorystycznych badaniach mających miejsce przed wypuszczeniem zwierzęcia, może ono stać się nosicielem jakiegoś patogenu. Zaobserwowane również zostało ryzyko związane z powszechnym użytkiem antybiotyków, prowadzić może ono do rozwinięcia lekoopornych bakterii w dzikich

populacjach – problem ten dotyczy zwłaszcza ptaków (Saran, Parker, Parker, Dickman, 2011; Grogan, Kelly, 2013; Sánchez-Ortiz i in., 2024).

Z drugiej strony, rehabilitacja stosowana odnośnie do zwierząt dziko żyjących już dawno okazała się mieć swoje zalety i jest działaniem pożądanym, czy to kreując możliwości postępu w badaniach weterynaryjnych lub tych nad behawiorem, pomagając utrzymywać bioróżnorodność, chroniąc zagrożone gatunki, czy też służąc jako środek do edukowania społeczeństwa na temat właściwego postępowania względem znalezionych zwierząt (Pathade i in., 2024).

Podsumowanie

Podsumowując można stwierdzić, że rehabilitacja to proces, który odgrywa kluczową rolę w procesie leczenia, resocjalizacji i późniejszego wypuszczenia dzikiego zwierzęcia, jakie miało okazję znaleźć się w rękach człowieka. Jej potrzeba jest wypadkową wielu przyczyn – najczęściej jednak sprowadzają się one do ludzkiego wpływu na środowisko. Poddawane jej są przeróżne gatunki, od ssaków po gady, a obejmuje ona ocenę stanu zwierzęcia, diagnozę, ewentualne leczenie oraz opiekę do momentu, gdy zwierzę dostanie pozytywną ocenę i zostanie wypuszczone z powrotem na wolność. Pomimo związanych z nią wyzwań oraz długoterminowości inwestycji jaką często okazuje się być rehabilitacja, jej znaczenie dla zachowania bioróżnorodności oraz ochrony zwierząt dziko żyjących jest ogromne i często niedoceniane.

Literatura

1. Brink, B. (2024). *Innovative Enrichment Activities at our Animal Sanctuary: Beyond the Basics.* Pobrane z: https://www.lionstigersandbears.org/innovative-enrichment-activities-at-our-animal-sanctuary-beyond-the-basics/ (dostęp: 29.08.2025).
2. Butkus, C. E., Peyton, J. L., Heeren, A. J., Clifford, D. L. (2021). Prevalence, treatment, and survival of burned wildlife presenting to rehabilitation facilities from 2015 to 2018. *Journal of Zoo and Wildlife Medicine*, *52*(2), 555-563. https://doi.org/10.1638/2020-0093.

3. Cox, S. (2022). Reasons why animals are admitted to wildlife rehabilitation centers in Canada. *Wildlife Rehabilitation Bulletin*, *39*(1), 1-8. https://doi.org/10.53607/wrb.v39.173.
4. Dyderski, M. K., Dylewski, Ł. (2019). Gatunki inwazyjne. *Academia – Magazyn Polskiej Akademii Nauk*, *3-4*(59-60), 32-37.
5. Erickson, W. P., Johnson, G. D., Young Jr., D. P. (2005). A summary and comparison of bird mortality from anthropogenic causes with an emphasis on collisions. *Bird Conservation Implementation and Integration in the Americas*, *2*, 1029-1042.
6. Fowler, A. (2007). Fluid therapy in wildlife. *National Wildlife Rehabilitation Conference Proceedings 2007*, Camden, NSW: Wildlife Health, Conservation Centre, University of Sydney.
7. Gajanan, M. (2020). *Report: Human activity is decimating wildlife populations*. Pobrane z: https://time.com/5885268/human-activity-wildlife-loss/ (dostęp: 29.08.2025).
8. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. (2025). *Wykaz ośrodków rehabilitacji zwierząt*. Pobrane z: https://www.gov.pl/web/gdos/wykaz-osrodkow-rehabilitacji-zwierzat (dostęp: 29.08.2025).
9. Grogan, A., Kelly, A. (2013). A review of RSPCA research into wildlife rehabilitation. *Veterinary Record*, *172*(8), 211. https://doi.org/10.1136/vr.101139.
10. Gronczewska, A. (2013). Ośrodek Rehabilitacji Dzikich Zwierząt w Łodzi najnowocześniejszy w Polsce. *Dziennik Łódzki*. Pobrane z: https://dzienniklodzki.pl/osrodek-rehabilitacji-dzikich-zwierzat-w-lodzi-najnowoczesniejszy-w-polsce-zdjecia/ar/987446 (dostęp: 29.08.2025).
11. Gulas-Wroblewski, B. E. (2007). The importance of enrichment in wildlife rehabilitation (Part One). *Wildlife Rehabilitation Bulletin*, *25*(2), 25-36. https://doi.org/10.53607/wrb.v25.167
12. Guy, A. (2013). *A survey of current rehabilitation practices for native mammals in eastern Australia*. Pobrane z: https://www.awrc.org.au (dostęp: 29.08.2025).
13. Harrison, T. M., Churgin, S. M. (2022). Amphibian diagnostics and diseases. *Veterinary Sciences, 9*(2), 74. https://doi.org/10.3390/vetsci9020074

14. Hines, C. (2011). Environmental enrichment in wildlife rehabilitation: Study results. *Wildlife Rehabilitation Bulletin*, *29*(1), 20-27. https://doi.org/10.53607/wrb.v29.76
15. Keck, F., Peller, T., Alther, R., Barouillet, C., Blackman, R., Capo, E., Chonova, T., Couton, M., Fehlinger, L., Kirschner, D., Knüsel, M., Muneret, L., Oester, R., Tapolczai, K., Zhang, H., Altermatt, F. (2025). The global human impact on biodiversity. *Nature*, *624*, 123-130. https://doi.org/10.1038/s41586-025-08752-2
16. Köhn, A. E. B., Francelino, L. K. S., Lenoch, R. (2023). The role of acupuncture in motor rehabilitation in wild animals. *Collection of International Topics in Health Science*, *1*(1), 1012-1024. https://doi.org/10.56238/colleinternhealthscienv1-081
17. Kwok, A. B. C., Haering, R., Travers, S. K., Stathis, S. (2021). Trends in wildlife rehabilitation rescues and animal fate across a six-year period in New South Wales, Australia. *PLoS ONE*, *16*(9), e0257209. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0257209
18. Leffer, L. (2023). *More than 1,000 birds collided with a single Chicago building in one night*. Pobrane z: https://www.audubon.org/magazine/more-1000-birds-collided-single-chicago-building-one-night (dostęp: 29.08.2025).
19. Leigh, K. A., Hofweber, L. N., Sloggett, B. K., Inman, V. L., Pettit, L. J., Sriram, A., Haering, R. (2023). Outcomes for an arboreal folivore after rehabilitation and implications for management. *Scientific Reports*, *13*, 6542. https://doi.org/10.1038/s41598-023-33535-y
20. Lewis, M. J., Bowditch, J., Laflen, B., Perry, N., Yoquelet, R., Thomovsky, S.A. (2022). Pilot study on feasibility of sensory-enhanced rehabilitation in canine spinal cord injury. *Frontiers in Veterinary Science*, *9*, 921471. https://doi.org/10.3389/fvets.2022.921471
21. Linklater, A., Hanson, K. R. (2020). *Fluid therapy in animals*. Pobrane z: https://www.msdvetmanual.com (dostęp: 29.08.2025).
22. McComb, K., Shannon, G., Durant, S. M., Sayialel, K., Slotow, R., Poole, J., Moss, C. (2011). Leadership in elephants: The adaptive value of age. *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, *278*(1722), 3270-3276. https://doi.org/10.1098/rspb.2011.0168

23. Meyer, S., Puppe, B., Langbein, J. (2010). Cognitive enrichment in zoo and farm animals – implications for animal behaviour and welfare. *Berl Munch Tierarztl Wochenschr*, *123*(11-12), 446-456.
24. Miasto Świnoujście. (2022). *Ranne ptaki i ssaki są leczone w Warnowie.* Pobrane z: https://www.swinoujscie.pl/pl/artykul/126/18062/ranne-ptaki-i-ssaki-sa-leczone-w-warnowie (dostęp: 29.08.2025).
25. Miller, E. A. (2012). *Veterinary treatment and rehabilitation of indigenous wildlife*. Pobrane z: https://www.secretworld.org (dostęp: 29.08.2025).
26. Miller, T., Pierce, K., Clark, E., Primack, R., Hall, W. (2023). Wildlife rehabilitation records reveal impacts of anthropogenic activities on wildlife health. *Biological Conservation*, *286*, 110295. https://doi.org/10.1016/j.biocon.2023.110295
27. Millis, D. L., Levine, D. (2020). Manual therapy in veterinary rehabilitation. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice*, *50*(1), 1-20. https://doi.org/10.1016/S0195-5616(20)30035-8
28. Mullineaux, E., Pawson, C. (2024). Trends in admissions and outcomes at a British wildlife rehabilitation centre over a ten-year period (2012-2022). *Animals*, *14*(1), 86. https://doi.org/10.3390/ani14010086
29. Paterson, J. E., Carstairs, S., Davy, C. M. (2021). Population-level effects of wildlife rehabilitation and release vary with life-history strategy. *Journal for Nature Conservation*, *61*, 125983. https://doi.org/10.1016/j.jnc.2021.125983
30. Pathade, A., Jadhav, A., Bobde, K., Bagwan, W., Patil, S., Pathade, G. (2024). The role of veterinary sciences in wildlife conservation and biodiversity protection. *Revista Electrónica de Veterinaria*, *25*(1), 225-245.
31. Pilichowski, S. (2023). *Bezgraniczny skarb: Ochrona przyrody polsko-niemieckiego pogranicza*. Pobrane z: https://www.ochronaprzyrody.pl (dostęp: 29.08.2025).
32. Puehringer-Sturmayr, V., Fiby, M., Bachmann, S., Filz, S., Grassmann, I., Hoi, T., Janiczek, C., Frigerio, D. (2023). Effects of food-based enrichment on enclosure use and behavioral patterns in captive mammalian predators: A case study from an Austrian wildlife park. *PeerJ*, *11*, e16091. https://doi.org/10.7717/peerj.16091

33. Pyke, G. H., Szabo, J. K. (2021). Population-level effects of wildlife rehabilitation and release vary with life-history strategy. *Basic and Applied Ecology*, *54*, 12-22.
34. Randall, X. (2022). *Principles and application of canine hydrotherapy*. Pobrane z: https://www.bvna.org.uk (dostęp: 29.08.2025).
35. Ribeiro, A., Silva, M. (2013). The importance of Wildlife Rehabilitation Center in the conservation of wild species. *Revista Científica Eletrônica de Medicina Veterinária*, *11*(20), 1-9.
36. Robinson, N. G. (2022). *Manual therapy in veterinary patients*. Pobrane z: https://www.msdvetmanual.com (dostęp: 29.08.2025).
37. Robinson, N. G. (2024). *Acupuncture in veterinary patients*. Pobrane z: https://www.msdvetmanual.com (dostęp: 29.08.2025).
38. Sánchez-Ortiz, E., Blanco Gutiérrez, M. del M., Calvo-Fernandez, C., Mencía-Gutiérrez, A., Pastor Tiburón, N., Alvarado Piqueras, A., Pablos-Tanarro, A., Martín-Maldonado, B. (2024). Addressing challenges in wildlife rehabilitation: Antimicrobial-resistant bacteria from wounds and fractures in wild birds. *Animals*, *14*(8), 1151. https://doi.org/10.3390/ani14081151
39. Saran, K. A., Parker, G., Parker, R., Dickman, C. R. (2011). Rehabilitation as a conservation tool: a case study using the common wombat. *Pacific Conservation Biology*, *17*, 310-319. https://doi.org/10.1071/PC110310
40. Secret World Wildlife Rescue. (2021). *Treatment and rehabilitation of wild birds*. Pobrane z: https://www.secretworld.org (dostęp: 29.08.2025).
41. Szczypa, K. (2017). *Współczesne metody żywienia jerzyka zwyczajnego (Apus apus) w przebiegu rehabilitacji*. Pobrane z: https://www.weterynariawpraktyce.pl (dostęp: 29.08.2025).
42. Taghavi, S., Nassar, A. K., Askari, R. (2023). *Hypovolemic shock*. Treasure Island: StatPearls.
43. Waining, M., Young, I. S., Williams, S. B. (2011). Evaluation of the status of canine hydrotherapy in the UK. *The Veterinary Record*, *168*(15), 407. https://doi.org/10.1136/vr.c6842
44. Wells, D. L. (2009). Sensory stimulation as environmental enrichment for captive animals: a review. *Applied Animal Behaviour Science*, *118*(1), 1-11. https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.01.002

45. White Rose Research Online. (2019). *Conservation implications of ecological responses to extreme weather and climate events*. Pobrane z: https://eprints.whiterose.ac.uk (dostęp: 29.08.2025).
46. Wildlife Rehabilitation Bulletin. (2023). *Wildlife rehabilitation records reveal impacts of anthropogenic activities on wildlife health*. Pobrane z: https://www.wildliferehabbulletin.org (dostęp: 29.08.2025).
47. Willette, M., Rosenhagen, N., Buhl, G., Innis, C., Boehm, J. (2023). Interrupted lives: Welfare considerations in wildlife rehabilitation. *Animals*, *13*(11), 1836. https://doi.org/10.3390/ani13111836